

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

NY

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

HOLGER FR. RØRDAM.

THEOL. KAND.

F Ø R S T E B I N D .

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS G. E. C. GAD.

THIELES BOGTRYKKERI.

1857—59.

Ribe Domkapitel på Reformationens Tid.

Ved

J. Kinch.

Overgangen fra Katholicismen til Protestantismen skete i Ribe, som på de fleste Steder i Landet, på en fredelig Måde. Af den derværende katholske Gejstligheds Hoveder var der heller ingen betydelig Modstand at vente; dertil var den gamle Biskop, Iver Munk, nu for svag, og hans Brodersøn, Oluf Munk, der for et Par År siden var bleven hans Koadjutor og tilkommende Efterfølger*), havde, for at få kongelig Konfirmation herpå, udstedt til Kongen et Brev, hvori han forpligtede sig til ikke at hindre, at den nye Lære blev prædiket, at Munke og Nonner forlode deres Klostre, eller at Præsterne giftede sig. Et sådant Løfte tyder ikke på nogen stor Iver for den katholske Lære. — At heller ikke Kapitlet vilde holde altfor stift fast ved det Gamle, derom vidnede den Hædersgave af et Sølvstob, som det ved Nytårstid 1533 tilsendte Hertug Kristian, der dengang opholdt sig i Haderslev (Terp. Ripæ Cimbr. S. 199). Jeg

*) Det er mindre nøjagtigt, når der siges, at Iver Munk havde nedlagt Bispe-Æmbedet til Fordel for sin Brodersøn. Ligesom den Første i det Ydre bevarede sin tidligere Stilling, sin Residents og for største Delen vistnok også sine Indtægter, således stadfæstede han også i 1535 en af hans „Koadjutor“ given Kollats (Terp. Ripæ Cimbr. S. 239).

vil dog antage, at denne Høflighed snarere grundede sig på Frygt end på Kjærlighed. Det er idetmindste rimeligt, at Kapitlet måtte være temmelig misfornøjet med, at Hertugen havde unddraget Stiftet dets sønderjydske Bestanddele og underlagt disse de lutheranske Lektorer og Provster i Haderslev. — Hvor stor på denne Tid Kapitlets Frygt for en voldsom Forandring af de bestående Forhold var, ses også af Udtrykkene i det Forleningsbrev på Helligånds-Gården i Ribe, som det samme År, 1533, Fredagen efter Påske, udstedte til Domprovsten, Iver Jull, til livsvarig Besiddelse, »uden han trænges derfra med Magt og Overvold«.

Til at forøge Kapitlets Bekymringer måtte også Stemningen i Kapitlets umiddelbare Nærhed bidrage. Når og af hvem den nye Lære først er bleven prædiket i Ribe, vides ikke. Efter Terpagers Vidnesbyrd (R. C. Side 562) var det sket allerede flere År før 1535, hvilket også ifølge Byens Beliggenhed er rimeligt. Ribe hørte dog ingenlunde til de Byer, i hvilke Reformationen først gennemførtes. Vi finde imidlertid, at Stemningen i Byen med Hensyn til den katholske Gejstlighed allerede en Tidlang havde været Intet mindre end god, og Frygten for den tillige stærkt svækket. Dette viser sig navnlig af den Vanskelighed, som Kapitlet havde med at få den Jordskyld ind, som tilkom det af en Mængde Ejendomme i Byen. Kapitlets Registrant anfører således først 2 Breve fra Frederik den 1ste, hvori det pålægges Borgerne at betale, hvilke Breve Kapitlet lod tinglæse på 3 »samfælde« Ting. De må dog ikke have hjulpet tilstrækkeligt; thi derefter anføres en Dom, som Biskop Iver med flere gode Mænd havde afsagt, og hvorved de tildømte Kapitlet og Kirken den Jordskyld, som de havde haft i Byen »af arryldt«, »til nu paa 2 Års Tid«. Vanskelighederne hævedes dog heller ikke herved, men vedbleve også efter Reformationen, som man ser af et Dokument af 1544, hvorved Ribe Magistrat og Borgerskab til Gjengæld for, at Kirken havde overdraget Byen 7 Boder på Kirke-

gården, ud til Torvet, blandt Andet love, at de ikke med Magt og Vold ville fratage Kapitlet nogen af dets Rettigheder, være sig Jord, Jordskyld eller Andet, ej heller forbyde nogen af deres Medborgere at udgive sådan Jordskyld, men tvertimod troligen hjælpe til, at Kapitlet kan få sin Rettighed af dem, der ikke frivilligen ville udgive den. Selve Øvrigheden synes herefter tidligere at have haft Del i Vægningen ved at betale.

1535 kaldtes Povl Pedersen Lemvig til Ribe, som første lutherske Prædikant og Sognepræst ved Domkirken. Det var vistnok ifølge en udtrykkelig kongelig Befaling, at dette skete, ikke efter Kapitlets eget Ønske. Ikke længe efter fik Byen endnu en anden luthersk Sognepræst, nemlig Jens Tulisen, der blev Præst ved St. Hans Kirke og dermed forenede et andet Æmbede, der var af ikke mindre Betydning for Reformationens Udbredelse, nemlig Skolemester-Æmbedet ved Domsolen. I samme Retning gik vel også Overdragelsen af Petri Sognekald til Jens Kristiensen. Begge disse Kirker lå, ligesom Domkirken, under Kapitlet, og dette tilkjendegav sin Misfornøjelse med Povl Lemvig og Jens Tulisen ved at tilbageholde de Indtægter, som tilkom dem. Ja, selv efterat Oluf Munk tilligemed de øvrige Biskopper i Avgust Måned 1536 vare blevne fængslede, vovede Domkirkens endnu talrige, katholske Præsteskab at forstyrre Povl Lemvig i hans Prædiken og Uddeling af Alterets Sakramente ved samtidigt at holde deres Messer og Tider, hvori Kapitlet rimeligvis heller ikke var aldeles uskyldigt. Det modtog i disse Anledninger et Kongebrev, dateret »hellig Korsens Dag exaltationis« (d. 14de Septbr.) 1536, hvori det opfordres til at forhindre sådan Uskikkelighed i Kirken og at sørge for Hr. Povls og Skolemesterens redelige Underholdning efter gammel Skik (Terpæger, S. 562).

Hvis der således hos Kapitlet har været nogen Tilbøjelighed til at gøre den nye Tingenes Orden Modstand, så har det dog vistnok snart indset, at alle Bestræbelser i denne Retning vilde være forgjæves og kun blive til dets

egen Skade. Det gjorde derfor som alle andre Kapitler, sendte i Begyndelsen af 1537 sine Fuldmægtige til Odense, til Udarbejdelsen af den ny Kirkeordinants, og da denne var færdig, lode de dem underskrive den på hele Kapitlets Vegne.

Da man, såvidt jeg ved, ingen Liste har over Kannikerne kort før Reformationen, vil jeg gå ud fra den Fortegnelse over dem fra År 1538, som Kapitlets nyere Protokol, der netop begynder ved dette År, giver i Anledning af Fællesindtægternes Fordeling. Den lyder således: Decanus, Præpositus, Olavus Munk, Joannes Marquardi, Petrus Andreæ, Mathias Nicolai, Nicolaus Torchilli, Severinus Olavi, Jo. Vibergius, Joannes Christierni, Jo. Tullisen, Jacobus Guldsmedt.

I denne Liste er det først påfaldende at savne 2 af Prælaterne, nemlig Ærkedegnen og Kantoren.

Archidiaconus.

Ærkedegn var siden 1532 Jørgen Gyldenstierne, om hvem Danske Magazin, 4de Bind, indeholder endel Oplysninger. Han var en Broder til den sidste katolske Biskop i Odense, Knud Gyldenstierne, og til Mogens Gyldenstierne, der 1531 var Befalingsmand på Agershus. 1532 fik han, der dengang var kongelig Sekreter, både et Kannikdømme i Lund og Archidiaconatet i Ribe, hvortil Kongen havde Patronatsret. Næste År fik han tillige Exspektance på Provstiet i Odense, som man dog ikke ved, om han nogensinde kom i Besiddelse af. Efter Th. Bircherods Beretning skal han i sin Ungdom have været Munk, og senere levede han især for Studeringerne og ugift. Dog havde han en Datter, som han vedkjender sig, idet han skjænker hende og hendes Mand en Gård i Odense, imod at de skulle blive boende der i Byen. Her vedblev han også selv at opholde sig, ligesom han også ligger begravet der.

I Ribe har han ikke haft Bolig, og sit Provsti har han rimeligvis ladet bestyre ved en Anden. Dog har man fra År 1540 en Kontrakt af ham med hans Kapellan i Brøns, hvis Sognekald var annekteret til Archidiakonatet. Kontrakten er affattet (på Tydsk) i Nærværelse af den protestantiske Provst i Haderslev, M. Antonius Keyser, der dengang fungerede som Superintendent for Tørninglen. Ligeledes tilskrev Biskop Hans Taussen ham 1543 angående Bøndernes Klager over den daværende Kapellan ved samme Kirke. Skjønt Prælat i Ribe Domkapitel, havde han dog intet Kannikedømme i dette, hvorpå der også haves enkelte andre Exempler fra Tiden efter Reformationen, men som navnlig før denne let måtte kunne indtræde derved, at Kongen vel (fra 1474) kunde besætte Prælaturet, men derimod ikke havde Rådighed over noget Kannikedømme. Jørgen Gyldenstjerne var neppe af nogen energisk Karakter, og da han dertil var fraværende og som Frederik den 1stes Sekreter vel ikke har været nogen ivrig Fjende af Reformationen, kunde det ivrig katolske Parti i Kapitlet ikke finde nogen Støtte hos ham, der ifølge sin Stilling egentlig var dets Formand. — 1544 afstod han med kongelig Approbation sit Archidiakonats til Jens Viborg mod en årlig Betaling.

Dekanus.

Dekanus var endnu siden 1505 (?) M. Gunde Nielsen Lange til Tornumgård (Lintrup Sogn i Tørninglen), en Søn af Ridder Niels Gundesen Lange til Lydomgård, af en Familie, der både før og efter Reformationen har spillet en meget betydelig Rolle i Ribe Domkapitel. På denne Tid havde Familien længe været i ligesom arvelig Besiddelse af Dekanatet. M. Gunde havde næmlig fået det efter sin Broder, Niels Nielsen Lange, der efter en Antegnelse af Grønlund døde d. 1ste Juni 1505. Niels Lange anføres af Begtrup på hans Stamtavle over Familien Munck-Lange (i geneal. og biogr. Arkiv) kun som Ærkedegn i Roskilde.

Som Dekanus i Ribe omtales han i flere af Kapitlets gamle Dokumenter, fra 1496 til 1501. Om han senere er bleven Ærke-
degn i Roskilde, ved jeg ikke. Derimod er det åben-
bart urigtigt, at Begtrup lader Gunde Nielsen være Ærke-
degn i Ribe, istedetfor Dekanus. — Niels Nielsens Formand
i Dekanetet var atter hans Farbroder, Thomas Lange, der
havde haft det siden 1466, og som er mærkelig ved sin
Fromhed og store Gavnildhed mod Kirken.

Gunde Lange har jeg første Gang truffet 1507, da han
var Dekanus og tillige af Kapitlet blev beskikket til den
meget indbringende Stilling som Forstander for Puggård
(se S. 89), hvilken han beholdt til sin Død. 1514 annek-
terede Biskop Iver Munk på Grund af hans Retskaffenhed,
Dyd (efter den almindelige Formular) og Adel og af Hensyn
til Dekanatets ringe Indtægter Guldager Kirke for hans
(Langes) Levetid til Dekanetet, så at han enten personlig
eller ved en Vikarius kunde bestyre Kaldet (se S. 87, hvor
der urigtigen står »Thomas« istedetfor »Gunde«). Han må
have nydt Kristian den 2dens Tillid; thi 1515 indkrævede
han Landskatten i flere Len og Herreder og fik Kongens
Kvittering, i hvilken han også kaldes Kongens Skriver (Reg.
diplom. 5905). Endnu 1518 og 1519 fik han Kvitteringer
for Restancerne (»Atterstade«) af 2 Års Landehjælp (smst.
6361. 6525).

Senere måtte han på Puggårds Vegne føre en Proces
mod sin Slægting, Hans Munk til Krogsgård, om 16 Læs
Eng i Lille-Jerne Enge. Sagen var allerede for på Kongens
Retterting 1526, Mandagen før St. Barbara Dag, i Odense,
hvor Hans Munk ikke mødte (Terpager R. C. Side 481).
Endelig afgjordes den 1529 på Kongens Retterting i Slagelse
(Torsd. efter Nativ. Mariæ), til Puggårds Fordel (Kap. gl.
Dokum.*). Efter Reformationen måtte Gunde Lange selv

*) Da disse Dokumenter i den Afskrift, som vi have her i Ribe, endnu
ikke fuldkommen have fået den rette Orden, vil jeg ikke citere dem
efter Nr., de kunne dog let findes efter Årstallet. (Dette bemærker
jeg også for mine tidligere Citaters Skyld.)

lide Anklage med Hensyn til Puggårds Gods. Under Christian d. 3dies Nærværelse i Ribe 1537 indstevnede nemlig den daværende Skolemester, Peder Madsen Duus, ham for Kongens Retterting, fordi han ikke anvendte Stiftelsens Indtægter efter deres Bestemmelse, til fattige Peblings og Degnes Underholdning. Da Gunde Lange forsvarede sig med Stiftelsens Mangel på Evne, lovede Kongen, at ville gjøre en Skik på, hvad Gods der var kommet fra den. Sagen faldt dog ikke hen herved, som man ser deraf, at Gunde Lange 1542 lod tage Tingsvidner på, at der allerede for 50 År siden, da Hennike Saxen var Forstander, ikke blev underholdt mere end 4 Degne i Puggård (Terpager S. 482. Ribe Skoles Indbyd.-Skr. 1826, S. 18). Nogen Tid efter Langes Død blev der 1554 gjort den Ende på Sagen, at alt Godset overdroges til Hospitalet, imod at dette gav 12 Skoledisciple Kosten m. m.

Ifølge et latinsk Mindedigt over ham af den bekendte Hans Frandsen (Johannes Francisci) skal han som Dekanus, altså rimeligvis i sit Provsti, have virket meget til Udbredelsen af den protestantiske Gudsyndyrkelse. Det skulde man ellers neppe have ventet af en så gammel Mand. I en Henseende idetmindste holdt han fast ved det Gamle, nemlig deri, at kan skjænkede Kapitlet 8 Ørt. Korn af 2 Gårde i Jernved, en Art af Gavnildhed, der ellers på den Tid næsten var gået af Brug. Han døde 1546 og skal efter Begtrup have efterladt 3 Børn, der ved en Rigsrådsdom af 1568 bleve erklærede for uægte. Hans Arving var hans Brodersøn Niels Lange til Kjærgård, mellem hvem og Kapitlet der i den Anledning opkom nogen Strid.

Præpositus.

Provst (Domprovst) var siden 1526 M. Iver Kjeldsen Jull (el. Juel) Denne Mand har efterladt nogle Optegnelser om sig og sin Slægt, der findes imellem Klevenfeldts Kollektanea i Gehejmearkivet. Hofman har i sine »Hist. Efterretn. om velfortj. danske Adelsmænd«, II, S. 37 fl., givet

en Skildring af hans Levnet og derved benyttet en tydsk Oversættelse af de nævnte Optegnelser, hvilken Frankenau havde taget. Herved har der dog indsneget sig nogle Misforståelser. Desværre har jeg ikke kunnet benytte Originaler; men for nogle Udtegnelser deraf må jeg takke den ærede Udgiver af dette Tidsskrift*).

Iver Jull var født 1494 og en Søn af Kjeld Iversen Jull til Astrup**) og Karen Lange. På fædrene Side var han således en Brodersøn af den forrige Biskop i Ribe, Hartvig Jull, og en Fætter til den daværende, Iver Munk, hvis Moder var hans Faster. På mødrene Side var han en Søstersøn af Dekanus, Gunde Lange. Han var desuden på en dobbelt Måde besvogret med Provsten, Klavs Gjordsen (Gjortze), da hans Bedstemoder var en Datter af den ældre Mads Gjordsen til Solvig (se Begtrups Stamtavle over Familien Munck-Lange), og hans Søster gift med den Yngre af samme Navn, Provstens Broder. (Se Hofmans Stamtavle over Familien Juel.) Det var således intet Under, at han søgte at komme frem ad den gejstlige Vej, og navnlig i Ribe. Hans Familie havde allerede haft stor Fordel af, at den havde haft et af sine Medlemmer på Ribe Bispestol; thi efter almindelig Skik havde Hartvig Jull sørget særdeles godt for at forsyne sine Slægtninge med gejstlige Len. Af hans Brødre fik således først Palle Jull Bøvling i Forlening, og efter hans Død fik Kjeld det 1486. Der blev også dennes Søn, Iver, født. 1497 fik han tillige Holmgård; men 1500 fratog Iver Munk, der imidlertid havde afløst hans Broder i Bispe-Æmbedet, ham Bøvling. En fjerde Broder, Thomas, fik Trøjborg (idetmindste 1490—1501); Brink i Ballum Sogn, som den 5te Broder, Hans, havde, var vist også en biskoppelig Gård. På samme Tid havde Erik Jull Svendstrup-Hovgård, der tilhørte Kapitlet; men i

*) Samme skylder jeg også andre Notitser, der ere benyttede i denne Afhandling.

**) Rimeligvis Byen Aastrup i Velling Sogn.

hvilket Slægtskabsforhold han stod til de Andre, ved jeg ikke. Han forekommer ikke på Stamtavlen hos Hofman.

Iver Jull gik fra sit 10de til 18de År i Ribe Skole, derpå 2 År i Århus Skole. 1514 gik han til Universitetet i Kjøbenhavn og 1517 til Kølñ, hvor han 1519 tog Magistergraden, samtidigt med den berømte Johan Friis til Hesselager. Fra Kølñ gjorde han i Selskab med M. Mogens Kaas, der siden blev Kantor i Ribe, en Rejse til Amsterdam, hvor hans Rejsekammerat, måske af Vanvare, gav ham et Stik igjennem Skulderbladet (med en »Opstinger«), som han aldrig ganske forvandt. Efter at have gjort en ny Udflugt med Johan Friis fra Kølñ til Nederlandene, kom han tilbage til Ribe, hvor han rimeligvis er bleven optaget i den gejstlige Stand; men næste År rejste han igjen med Friis til Rom, hvor han opholdt sig i halvtredie År. Efter at være kommen hjem til Fædrelandet, blev han 1524 Frederik den 1stes Sekreter. I Anledning af Kongens Valg gjorde han 2 Rejser til Norge, hvor han erholdt Provstiet i Bergen, der gav ham en årlig Indtægt af 50 Gylden. Kort efter åbnede der sig en Udsigt for ham til en endnu højere Stilling. Han ytrer selv herom: »Item var jeg kaldet til Opslo Bispedom och hafde dett it Aar med Agershus, til Doctor Hr. Vincentz Lunge forvende mig det fra, med Guds hielpning til større glæde, och sig self til onde, fordi saa Ercebispen lod hannem siden dend 3 Januarij 1536 slaa ihjel«. Derpå fortæller han, at samme År, Tamperdagen før Michaelis, druknede Biskop Hans Mule til Opslo, strax efter at han var bleven indviet i Bergen, udenfor Vestervig, »som jeg fick Bergenhusz effter«. »Bergenhus« er her sikkert en Fejlskrift for »Agershus«. Keyser kjender i sin norske Kirkehistorie Intet til Iver Julls Fordringer på Opslo Bispestol, hvorimod man af hans Fremstilling (II, S. 658) ser, at Hans Reff allerede i Februar 1525 både ved Overdragelse af Anders Mus, der tidligere havde resigneret til Fordel for Hans Mule, og ved Kapitlets Valg var den rette Kaldede, hvorfor også Vincents Lunge anbefaler ham til Ærkebispen.

Iver Jull er klog nok til at slutte sin Beretning om denne Sag med, at Rejsen til og Opholdet i Norge altid havde været ham imod, og at han derfor var lykkelig over at komme tilbage til Danmark.

1526 blev Klavs Gjordsen, der hidtil havde været Provst i Ribe Domkapitel, Ærkedegn efter Mathias Markvardsen, og overdrog nu sit tidligere Provsti i Harsyssel til Iver Jull, dog mod en årlig Pens af 60 Gylden. Jull bad da Kongen om Orlov og fik »Pasbord«, og 10 eller 12 af Kannikerne bleve siden afviste. Han tog nu Bolig i Ribe. Sit Provsti i Bergen overdrog han, efter at have haft det i 7 År, til den kongelige Rentemester Jørgen Pedersen, en født Ripenser, der siden blev Kantor i Ribe. 1533 blev han af Kapitlet forlenet med Helligånds-Gården og beholdt denne Forlening, også efterat Stiftelsens Ejendomme efter Reformationen (1543) vare blevne overdragne til det nye almindelige Hospital i Byen, der havde fået sit Lokale i det forhenværende Sortebrødre-Kloster. Iver Jull forpligtede sig da til at svare Hospitalet en årlig Afgift, imod at det overtog de Fattige, som hidtil havde haft deres Ophold i Helligånds-Gården. Endnu 1547 bortmageskiftede han noget af Stiftelsens Gods.

Efterat Kristian den 3die var bleven valgt til Konge, viste Iver Jull sig som en af hans virksomste Tilhængere. I Januar 1535 blev han i Forening med Ove Lunge afsendt til Gustav Vasa og måtte med stor Livsfare sætte over fra Fladstrand til Bahu. De opholdt sig 5 Uger hos den svenske Konge. På denne Rejse underhandlede de også med det norske Rigsråd. 1535 var han også en af Provantmestrene ved den i Jylland påbudne Madskat, og fra dette eller et af de nærmest påfølgende År er vel også den Kvittering, som han ifølge Kapitlets Registrant gav det for den Rustning og al anden Penge-Udgift, som han havde gjort for det. 1537 blev han efter sine egne Optegnelser Stiftsbefalingsmand over Ribe Stift og blev forlenet med Lønborg, der havde tilhørt Ribe Bispestol, og som han be-

holdt i halvtredie År. 1535 fik han tillige Stubber Kloster, hvilken Forlening senere fornyedes. Hans Afgift af den var 4 Heste og 50 Gylden årlig*).

Hidtil havde han skrevet sig til Astrup; men 1543 sluttede han »med sin kjære Moders, Fru Karine Langes, Kjeld Iversens Efterleverskes, Villie, Fuldbyrd og Samtykke« et Mageskifte med Kapitlet, hvorved han fik Ryberg Sædegård tilligemed 7 Bol, der vare beliggende på Gårdens Grund og Ejendom, fremdeles nogle Enge på Syndre, nogle Agre på Vennerholm og en Bondegård, altsammen i Velling Sogn, hvorimod han gav 5 Gårde og 5 Bol i Lyne Sogn (Kap. nyere Protokol). Mærkeligt nok kalder han sig i dette Dokument hverken Magister eller Domprovst, men kun med sin adelige Titel, Iver Jull til Astrup, af Våben. Fra den Tid af kaldte han sig »til Ryberg«, indtil han 1547 købte Stubber Kloster af Kongen for 12765 Dlr., hvorefter han kalder sig til »Stubbergård«. 1552 fik han 7 Enge ved Varde, der fra gammel Tid af hørte til Sogne-Alteret i Ribe Domkirke, til Leje af Sognepræsten, sålænge hans daværende Hustru og det af deres fælles Børn levede, som først blev Besidder af den Gård i Varde, som hans Moder beboede. Denne Dame havde nemlig 1530 fået kongeligt Livsbrev på Varde Ladegårdsmark, at beholde efter sin Moder (Dansk Atl. V, 679). Her døde også Faderen 1536. Iver Jull førte en Mængde Processer, hvorfor hans Navn hyppigt forekommer i Kolderup-Rosenvinges Udvalg af gl. danske Domme. En Sag, som han tabte, var den, han anlagde mod sin Fætter, Jørgen Hansen Jull på Brink, af hvem han tilbagefordrede en 44årig Gjæld fra deres Fædres Tid. Han opbyggede Ryberg og Fruerhuset på Stubbergård og var overhovedet en meget virksom Mand. Han var gift med Mette Munk, en Datter af Hans Munk til Krogsgård, Iver Munks Brodersøn. Efter hans Død, 1556, forøgede hun Godset i Velling Sogn ved 2 Mageskifter med Kapitlet,

*) Hofman siger urigtigen, at han fik disse, for at underholde Nonnerne.

af 1563 og 1580. Efter hende gik Ejendommen over til Sønnen, Kjeld Iversen Jull.

Kantor.

På Listen over Kannikerne findes ingen Kantor anført, og dette Prælatur måtte vistnok på den Tid betragtes som ledigt, uagtet der endnu levede 2 forhenværende Kantorer. — 1508 døde Jakob Vind, efter at have beklædt dette Æmbede i mange År. Biskop Iver Munk, der på den Tid opholdt sig i Kjøbenhavn, skrev i den Anledning (feria quinta post Judica) til Kapitlet og bad det forhale Valget af en ny Kantor, så længe det var muligt, for at han imidlertid kunde komme tilstede. Men allerede næste Dag skriver Biskoppen et nyt Brev til Kapitlet, hvori han melder det, at Dronningen har bedt ham om det ledige Kantordømme til hendes Kantsler, Hr. Johan Reff*), og at han har lovet hende det, såvidt det stod til ham, hvorfor han nu beder Kapitlet om at vælge denne, som han håbede, for Kirken nyttige Person. Derefter indtraf Dronningens Anbefalingsbrev af næst påfølgende Dag. Kapitlet tog dog ikke Hensyn til disse Anbefalinger, men valgte En af deres Midte. Hvem dette var, ved jeg ikke; måske det dog var den samme Søren Klausen, som de strax havde udvalgt til det ledige Kannikedømme, men hvis Udnævnelse hertil Biskoppen i det ovennævnte første Brev ikke havde villet bekræfte, førend han fik talt med Kapitlets Medlemmer. Da Kongen erfarede Udfaldet af Kapitlets Valg, skrev han selv til det (feria sexta intra octavas Pascæ), at han havde erfaret, at det uagtet Biskoppens Løfte til Dronningen havde valgt en Anden, »dog så, at det ej lovligen ske eller være måtte uden for^{de} værdige Faders Samtykke«. Han beder derfor Kapitlet om at gjøre et nyt Valg. — Brevene findes mellem Kapitlets gamle Dokumenter.

På Grund af disse modsatte Ønsker er der rimeligvis ikke bleven truffet noget gyldigt Valg, og Æmbedets Be-

*) Der siden blev Biskop i Opslo. Se S. 396.

sættelse er efter flere Års Forløb endelig kommen til pavelig Afgjørelse. Herom oplyses vi ved følgende Skrivelse fra Kristian den 2den til Kapitlet.

»Christiernus (o. s. v.). Kiære Venner, som wii tilforn haffue tilschreffuet hworledes Doctor Zutpheldus wor Procurator uti Rom haffuer oss tilschreffuet, at han haffuer først forwerffuet af wor Hellig Hr. Fader Pawen och siden emodt noghen hans gienpart foæt Dom oc Forfølinge paa thet Cantorie ther i Ribe Domkirke, hwilket han fræmdelis haffuer befalit oss Elskl. Mester Powel Anderssen på sine wegne at anname oc forfølge, bethendes at wii anseendis then tieniste han oss oc Riget giord haffuer oc wil giøre, wele wære for^{ns} mester Powel behielpeligh at han same Cantorie poæ hanss wægne motthe foæ oc annamme etc thii bethe wii kierligen ati ther udinnen wele wære hannem behielpeligh i hwilke made i kunde oc han rætth haffuer, oc lader hannem nyde woress bøn oc schriffuelse till thett bæste, ther met giøre i oss synderligen til wilie oc forskyllet gierne. In Christo valet ex castro nostro Hafnensi feria sexta post Dominicam Cantate anno Dni MDXV nostro sub signeto*)«.

Dr. Zutpheldus (el. Sutfeldus) Wardenberg var en Mand, som i de År opholdt sig i Rom på Kongens Vegne, navnlig for at føre hans Sag hos Paven mod den fynske Biskop, Jens Andersen Beldenak. At han af Paven blev gjort til Kantor i Ribe, har neppe været efter Kapitlets Ønske, da det naturligvis ønskede, at et af dets egne Medlemmer måtte opnå det ledige Prælatur, og navnlig Kantoratet stod i nærmere Forhold til Kapitlet end de øvrige Prælaturer. At deres Medbroder, Povl Andersen, skulle være hans Fuld-mægtig, har neppe stillet Sagen gunstigere i Kapitlets Øjne. Da denne Mand senere optræder som Kantor, ville vi allerede her betragte ham noget nærmere.

*) Kap. gl. Dokum. (efter Grønlunds Afskrift).

Povl Andersen var en Søn af Anders Povlsen, Borger i Ribe og forekommer første Gang 1508. Han var da allerede Kannik og Forstander for Jomfru-Klosteret udenfor Byen, og stadfæster tilligemed sin Broder, Per Andersen, deres Forældres Gave til Sortebrødre-Klosteret sammesteds, bestående af en Eng ved Byen, imod 2 årlige Begjængelser (Kap. gl. Dok. — Skolens Indbyd.-Skr. for 1833, Bilag S. 14). Derefter omtales han 1511 i en Skrivelse fra Biskoppen til Kapitlet, udstedt fra Holstebro Bispegård. Biskoppen billiger deri Kapitlets Fremgangsmåde i den Sag, som Povl Andersen havde anlagt mod Lambert Kordtsen, der var Kannik og Sognepræst ved Domkirken (smst.). 1514 blandede han sig i Striden om Provstiet, hvorom der stredes på samme Tid, som om Kantordømmet, og på en lignende Måde, nemlig mellem Klavs Gjordsen og »Dn. Cardinalis Szenegalliensis«. I det nævnte År, 1514, fremlagde Povl Andersen næmlig en pavelig Bulle om en årlig Afgift af Provstiet, hvormed rimeligvis Kardinalen skulle affindes; men Kl. Gjordsen protesterede imod denne Bulle som falsk (Gehejme-Ark.). Næste År akkorderede han dog med Kardinalen og lovede ham 20 Dukater årlig (Kap. gl. Dok.).

Povl Andersens Optræden i denne Sag tyder på, at han allerede dengang har haft Forbindelser i Rom, rimeligvis igjennem Kongens Forretningsførere der. Om hans Forbindelse med Dr. Zutpheldus have vi allerede set et Vidnesbyrd for næste År, 1515, idet han skulde være hans Prokurator i Kantordømmet. Kapitlet har vistnok ikke kunnet modsætte sig den pavelige Udnævnelse, som dertil understøttedes af Kongen. Det bliver derfor påfaldende, få Måneder senere at se en Anden nævnt som Kantor. Cyriaci Dag (d. 8de Avgust) bortleje næmlig M. Per Andersen, Kantor i Ribe, og Niels Ebbesen, Kannik og Kirkeværge, på Domkirkens Vegne et Hus i Byen til Per Persen Blymester (Kap. gl. Dok.). Den Per Andersen, som her kaldes Kantor, er vistnok Povl Andersens allerede ovenfor nævnte Broder, og tillige den Samme, hvem vi have set opført på

Kanniklisten af 1538, og om hvem vi derfor nedenfor igjen ville komme til at tale. Når han her kaldes Kantor, kan derved kun menes, at han på den Tid under Povl Andersens Forfald bestyrede Kantordømmet for denne eller for Dr. Zutpheldus.

Senere optræder Povl Andersen selv som Kantor og har rimeligvis fået Prælaturet overdraget af Dr. Zutpheldus. Han kaldes således Kantor, når han af Kristian den 2den anvendes til diplomatiske Sendelser. 1520 gik han til Rom, tildels i Anledning af det stokholmske Blodblad, og blev der til ind i næste År. I Begyndelsen af 1523, efterat de jyske Magnater havde sendt Kongen deres Opsigelsesbrev, var det atter dennes Hensigt at sende ham til Rom, for at søge Pavens Bistand mod den oprørske Gejstlighed. Der synes dog ikke at være bleven Noget af denne Rejse; men hans Forhold til den afsatte Konge, til hvis ivrigste Modstandere både Lensmanden og Biskoppen i Ribe hørte, har rimeligvis foranlediget ham til at trække sig tilbage fra Prælaturet, i hvilket nu Oluf Munk blev hans Eftermand, måske ikke uden en Afståelsessum. Hvem der har haft Kantordømmet, eller idetmindste bestyret det, efterat Oluf Munk var bleven Biskop, kan jeg ikke oplyse; men efter Reformationen se vi, at Povl Andersen gjør Fordring på at være dets rette Ejermand, og som sådan havde han allerede sluttet en Handel om at overlade det til M. Jens Viborg; men denne Handel forhindredes, som man ser af følgende Dokument*):

»Jegh Johann Wandel Superintendens udi Riiper Stigth gør Vitterligt i thette mit opne Breff ath noghen tiidt forledhen war iegh indsendt och skicket aff welbyrdigh Mandt och strengh Ridder Hr. Johan Randtzou til Hederlig Capittel i Riiber Domkirke pa Capittels Hwss, och gaff for^{ne} Capittel for paa for^{ne} Hr. Johan Randtzous wegne om the wilde

*) Kap. gl. Dok.

annamme Mester Jens Wiborgh eller Olluf Pederssen eller och en andhen skickelige mandt til Canthor i for^{ne} Riper Domkircke effther thi ath Mester Pouel Anderssen kunde icke bestande for^{ne} Canthorie, som nøtterligt war, Tha suaride menige Capittel bodhe Prelater och Canicker endrectelige, ath ther som for^{ne} Mester Pouel icke kunde thet bestande, och icke thet kunde beholde, tha begierede the endrectelige til for^{ne} Canthorie Welbyrdig mand mester Mogens Kaass Cannick i for^{ne} Domkircke met saadan Skel, ath for^{ne} Mester Mogens skulle stille Mester Pouel til fredtz i alle made, saa ther skulle ey ytermere komme Kyff eller trette aff i noger made, och ey for^{ne} Capittel, Prelater och Cannicker wilde samtycke for^{ne} Mester Jens Wiborgh eller Olluff Pederssen til for^{ne} Canthorie udi nogen Made. Til witnesbyrd (o. s. v.). Datum Ripis anno MDXL feria tertia ante Sancti Michaelis Archangeli«.

Denne Forhandling synes at være foregået År 1539. — Oluf Pedersen var Johan Rantzous »gamle Tjener«, hvem hans Herre ved denne Lejlighed prøvede på at skaffe en god Forsørgelse. — Mogens Kaas, der skriver sig »til Torupgård«, har jeg ikke truffet på som Kannik førend ved hans Valg til Kantor. Han havde hidtil været Provst i Jelling Syssel, hvilken Stilling allerede i nogen Tid synes at have været i hans Familie; thi 1506 havde Joh. Kaas den. Et Træk af hans Ungdomshistorie er anført under Iver Jull, med hvem han rejste udenlands.

Joh. Rantzau stadfæstede på Kongens Vegne Mogens Kaas i Kantordømmet på den Betingelse, at han yderligere skulde forhandle med Povl Andersen, »som var former Kantor«, om han også vilde oplade ham det. Men på Grund af M. Kaas's Sygdom bemyndigede han og Superintendenten Jens Viborg til midlertidigen at varetage Forretningerne. Af denne Konstitution benyttede Rantzau sig dog senere til at skaffe Oluf Pedersen nogen Erstatning for Kantordømmet, hvoraf han var gået glip. Der blev næmlig strax indledet Forhandlinger med M. Kaas om, at

han nu skulde overlade sit forrige Provsti, i Jelling Syssel, til Oluf Pedersen, og det fremtræder temmelig klart, at dette blev stillet som en Betingelse for, at Rantzau skulde hæve Jens Viborgs Konstitution som Kantor*). Herom bleve de også enige det næste År, 1540; men imidlertid havde Jens Viborg været hos Kongen og berettet for ham, at han havde Joh. Rantzaus Brev på Kantordømmet, og ved denne sin Fremstilling af Sagen havde han virkelig erhvervet en kongelig Skrivelse til Mogens Kaas om, at han skulde lade Kantordømmet »ubevaret«. Uheldigvis kunde man dog fremlægge Jens Viborgs Forpligtelse af Peter og Povls Dag (d. 29de Juni) 1539, hvorved han erkjendte ikke at have anden Ret til det nævnte Prælatur end Lensmandens og Superintendentens Overdragelse, og lovede, når de forlangte det, at tilbagelevere det kvit og frit i deres Hænder. Desuagtet gjorde han Vanskeligheder, og først 1541 erklærede han, at han aldeles venligen var bleven forligt med Mogens Kaas, Kantor i Ribe, og havde overdraget ham al sin Ret til Kantordømmet. Samme År kom de ogsaa til Afregning over de Indtægter, som Jens Viborg havde oppebåret, medens han var konstitueret, ved hvilken Lejlighed Mogens Kaas lover, at de Breve og Artikler, som han i denne Trætte havde ladet sammenskrive imod ham, herefter skulde være døde og magtesløse. Således fik Kapitlet, ved Omstændighedernes Hjælp, endnu dennegang, men ogsaa for sidste Gang, sin Valgret sat igjennem.

Mogens Kaas synes bestandig at have været svagelig. Han døde allerede 1543. Kort iforvejen havde han, med Kapitlets Samtykke, taget sin forrige Modstander til Medhjælper og umiddelbar Efterfølger (»wemellom gangendes efftherkomer«), og efter hans Død valgte Kapitlet ogsaa Jens Viborg til Kantor, ved hvilken Lejlighed han endnu måtte

*) Det er rimeligvis den samme Oluf Pedersen, der 1546 oppebar i Ribe Stift de såkaldte Bibelpenge til Udgivelsen af den danske Bibeloversættelse. .

forpligte sig til at holde Kapitlet skadesløst for den Påtale, som Povl Andersen kunde have på Kantordømmet. Jens Viborg fik dog heller ikke dennegang Æmbedet; thi Kongen fordrede det nu for Herman Skeel, og Kapitlet blev nødt til at give efter*).

Om Povl Andersen er endnu at fortælle, at, skjønt han mistede Kantordømmet, forblev han dog i Besiddelse af sit Kanonikat. Han opføres vel, som vi have set, ikke på Listen mellem de residerende Kanniker, der havde Andel i Fællesgodset; men det omtales dog på flere Steder, at han (foruden sit Præbende) også havde en Del af Fællesgodset i Væрге, hvis Indtægt han selv beholdt. Denne kan dog ikke have været stor. Fra den sidste Del af hans Liv er der endnu bevaret et Par Træk, som vise, at Alderen ikke havde formildet hans stridige Sind. 1544 havde han en slem Sag med Ærkedegnen, Jens Viborg, med hvem han tidligere havde stået i Handel om Kantordømmet, men hvem han nu grovelig havde fornærmet. Da Sagen netop føres imellem 2 af de Mænd, hvis Levnetsforhold jeg her søger at fremstille, vil jeg fortælle den udførligere efter Rådstu-Protokollen.

»Claues Seeste (Sehested), Ko. Maj. regenthe oc befallingsmand offuer riiber stiift«, Superintendenten, begge Borgmestrene, 6 Kanniker og 6 Rådmænd gjøre vitterligt, at 1544, Fredagen efter Catharinæ virginis, var skicket for dem på Ribe Rådhus hæderlig Mand M. Jens Viborg, Ærkedegn i Ribe, og klagede over, at M. Povl Andersen for nogen Tid siden på Bytinget havde »tywsset« og tilsagt ham, at han ikke var den Mand, som måtte stande i Lov og Tov med Dannemænd. På 3 Ting havde han derefter tilbudt sit Lov og Værn og haft sine Lovmænd forsamlede; men for Dannemænds store og mangfoldige Bøns Skyld havde han opsat det til denne Dag. Derpå fremlagde han

*) Alle disse Forhandlinger om Kantordømmet oplyses ved Kap. gl. Dokum.

et Stokkenævn fra Riber Byting, lydende på, at 24 Mænd havde vidnet, at de aldrig havde hørt, spurgt eller fornummet, lønlig eller åbenbarlig, inden- eller udenlands, at der havde påhængt Mester Jens nogen uærlige Sager, enten Tyveri eller Andet (o. s. v.). Derefter fremgik 5 Borgere og vidnede »med deres Helgens Ed«, at de havde hørt og set, at M. Povl sidste Tirsdag i Domkirken havde tilstået for Lensmand, Borgmestre og Råd, at han intet Tyveri eller andet Ondt vidste om M. Jens; men, hvad han havde sagt, det havde han sagt af Hastighed og Uforstand. Da bade de Mænd, som beklædte Retten, M. Jens, at han for Guds og deres store Bøns Skyld vilde »anse den Lejlighed, som nu havde begivet sig med M. Povl«, og holde samme sin Lov tilbage (ifølge hvilken Povl Andersen vilde være bleven dømt), hvilket han også tilsidst bevilgede og lod sig finde »bønhørig«, dog på den Betingelse, at han måtte dømmes fri for det, som var påsagt ham. Dette gjorde da også Retten og menige Almue, idet de endrægtig dømte M. Jens for en gild, gjæv, ærlig og oprigtig Mand, at stande i Lov og Tov med hver ærlig Mand, gejstlig og verdslig, og at M. Povls Påsagn ikke skulde være ham til Last, Brøst eller Forkrænkelse på hans gode Rygte, Hæder eller Ære i nogen Måde. Dog hvis M. Povl eller nogen Anden oprippede denne eller nogen anden uærlig Sag mod M. Jens, da skulde denne findes til sit Lov og Værn efter Recessen, uden al ydermere Bøn og Forhaling«.

Det andet Træk af ham, som jeg endnu vilde omtale, er, at han førte Proces mod Kapitlet angående den ovenomtalte Eng, som hans Forældre havde givet til Sortebrødre-Klosteret. Klosteret havde 1514 mageskiftet den bort til Kapitlet. Efter Reformationen søgte nu Familien at få den tilbage, eftersom den Gudstjeneste, til Betaling for hvilken den var given, nu var bortfalden. 1539 var Sagen indstevnet for Kongens Retterting af Hans Andersen, Borger i Ribe, rimeligvis også en Broder til Povl Andersen. Denne Hans Andersen må have været en mere retskyndig Mand; thi

samme Dag førte han også en anden Sag mod Kapitlet for »Fru Boel på Harritskjær«. Hans egen Sag blev dengang opsat; men den må senere være bleven optagen igjen, og Povl Andersen selv have indblandet sig i den; thi i Kapitlets Registrant anføres »Kong. Maj. Dom imod Mester Povel Andersen og på en Eng udi Østervedsted Mark, kaldes Kortsholm«.

Han døde rimeligvis 1551 eller 1552; thi i det sidstnævnte År opfordrede Kapitlet Oluf Munk til at fratræde hans Præbende, som en Anden havde opteret.

Ribe Kantordømmes Historie fra 1508 til 1543 er mindre opbyggelig end tjenlig til at skildre den daværende, navnlig højere, Gejstligheds Forhold.

De øvrige residerende Kanniker.

Den første af disse, Oluf Munk, er så bekjendt, og hans Levnet således behandlet af Begtrup i »Geneal. og biogr. Arkiv«, at jeg ikke vil opholde mig ved hans øvrige Livsforhold, men væsentlig holde mig til, hvad der angår hans Forhold til Kapitlet. — Om han var Kannik, førend han blev Kantor i Kapitlet, ser jeg mig ikke istand til at oplyse. At han rimeligvis fik Kantordømmet ved en Overdragelse eller Afståelse af Povl Andersen, er allerede omtalt; hvilket År det skete, er uvist, men 1526 nævnes han første Gang som Kantor. Senere (1534?) overlod hans Farbroder, Iver Munk, ham, som bekjendt, Bispestolen. Da han ved Reformationen mistede denne, beholdt han dog sit Kanonikat, som han altså vel heller ikke som Biskop havde måttet opgive*), måske fordi hans Farbroder havde forbeholdt sig en væsentlig Del af Bispe-Indtægterne. Efterat han 1537 var kommen på fri Fod, blev han endnu nogle År boende i Ribe, hvor han ejede Tårnborghuset, den nuværende Bispegård, som der er Grund til at antage, at han selv har

*) Måske havde han som Biskop også beholdt Kantordømmet.

opbygget; thi vel forekommer Navnet tidligere; men den nuværende Bygning er neppe ældre end fra hans Tid. Den Gård i Ribe, som han 1540 fik af Kronen, er ikke Tårnberg, som Begtrup mener (S. 195). Fra dette hans senere Ophold i Ribe forekommer han engang i Rådstu-Protokollen på en ret karakteristisk Måde. Kort før Biskop Ivers Død, 1539, var Oluf Munk gået ind til en Borger ved Navn Termen og havde sagt til ham: Der står 12 eller 14 Øxen i Siemgård*) min Faderbroders uforsagte (ikke bortlovede); farer op og køber ham dem af!« Da Termen hertil svarede, at han havde hørt, at de allerede vare solgte til Jep Juel, sagde Oluf Munk: »Hør, for Guds Døds Skyld! du skal ikke end giddet faret så langt at købe ham dem af«. Derpå købte Termen Studene, men fik også Proces med Jep Juel, i hvilken Anledning 2 Mænd vidne, at de have været tilstede, da Anne Termens spurgte Oluf Munk i hans egen Gård om, hvorledes der »var fat om de Øxne«, og han forklarede, at det var gået til, som der ovenfor er angivet.

At Oluf Munk i Listen over Kannikerne nævnes først efter Prælaterne, må være af Hensyn til hans tidligere Stilling; thi i Anciennitet stod han tilbage for flere af de andre Kanniker. M. Hans Markvardsen nævnes som Kannik allerede 1509. Det var ham, som 1533 overbragte Hertug Kristian den omtalte Hædersgave. Efter Skolens gl. Protokol (se Dän. Biblioth. I, S. 163) skal han have været Præst ved Petri Kirke udenfor Ribe, der var annekteret til Kapitlet, men må være fratrudd allerede før Reformationen. 1540 lånte han Kapitlet 40 Joakimsdaler mod Pant i en Bondegård. Han døde 1554 el. 1555; thi i det sidste År havde hans Arvinger Nådsensår. Kapitlets Registrant anfører, at han havde skjænket Kapitlet en Bod i Præstegade. Han fulgte altså, ligesom Dekanus, heri den gamle Tro eller den gamle Skik.

*) Denne Gård beholdt Iver Munk, som bekendt, på Livstid.

M. Peder Andersen var, som vi have set, rimeligvis Povl Andersens Broder og kaldes 1515 Kantor. Som Kannik nævnes han 1518 (Terpager S. 120). Ellers har jeg ikke truffet ham før Reformationen. 1540 lånte han Kapitlet 80 Joakimsdalere mod Pant i en Gård i Emmerlev. Han døde 1540 el. 1541; men endnu 1544 førte Povl Andersen på hans Vegne en Proces mod en Borger i Ribe ved Navn Per Dokter.

M. Mads Nielsen Højne er mere bekendt. Nogle Oplysninger om ham vil man finde S. 336 fl., hvortil jeg vil henvise Læserne. 1533 var han Kapitlets Fuldmægtig i en Sag, der skulde føres for Herredagen, men var uheldig, hvorom man kan se S. 73 i dette Tidsskrift. (Han kaldes der urigtigt Hans istedetfor Mads.) Han døde 1539 eller 1540 og efterlod sig en Søn, Hans Madsen Højne, der 1548 blev indskreven ved Universitetet i Wittenberg, hvor han opholdt sig, idetmindste til 1554, tildels med kongelig Understøttelse, og udgav nogle latinske Taler og Digte. Ifølge sin Alder må han være uægte født. Hans Fader efterlod dog også andre, rimeligvis ægte Børn, hvis Værge Niels Terkilsen var indtil 1544, da han frasagde sig det, og Magistraten beskikkede en Anden i hans Sted. (Rådstu-Prot).

Niels Terkilsen var en Tidlang Kristian den 2dens Kapellan og Skriver. 1514 anbefalede Kongen ham til Kapitlet til at få det første ledige Kannikdom og Præbende. Om denne Anbefaling har haft nogen Virkning, kan være tvivlsomt; thi hverken forekommer han forresten endnu i flere År som Kannik i Ribe, eller i det Diplom, hvorved Kongen 1520 optog ham i Ridder- og Adel-Standen; han kaldes deri kun Kannik i Kjøbenhavn. Som Kannik i Ribe har jeg ikke truffet ham førend ved Året 1528. Fra dette År haves et Vidnesbyrd om, at han af sin Medkannik, M. Hans Severinsen, havde kjøbt »de Stenhuse ved Kliborg udi Stenbodegade, på det Hjørne, som man farer til Synderport«, (den nuværende Rådstue, en anselig grundmuret Bygning), undtagen en Søsterdel, som han dog havde i Pant. Gården

vurderedes samme År til 800 Mk. d.; men der opstod en langvarig Strid om en Søsterlod, der skulde være tilfalden en Pige, der var gået i Gudum Kloster. 1526 dømte dog de 4 jyske Biskopper tilligemed andre Magnater, at hendes Lod var tilfalden hendes Søstre. I Vidnesbyrdet af 1528 kaldes han Niels Jensen eller Terkilsen. Hans Kannik-Residents var den Gård i Skolegade, som lå nærmest op til den forhenværende Skolebygning. Over Døren fandtes en Egeplanke med hans Våben og Indskriften: Christus vincit. 1529. Gården, der var af Bindingsværk, var således rimeligvis opført af ham. Nu er den nedreven; men Egeplanken er indsat i den nye Bygning. Han døde 1553 og efterlod Sønner, der omtales af A. S. Vedel. (Se Wegener: Histor. Efterr. om A. S. V., 2den Udg., S. 20.) Adelskabet synes dog ikke at være gået i Arv til dem; thi den Søn, der ligger begravet ved Siden af Faderen, kaldes på Ligstenen: »Hederlig oc Gudfrygtig Mand«. (Terp. Inscript. Rip. S. 82). Familien Lym skal nedstamme fra dem. (Se Wegeners anførte Skrift, S. 16).

M. Søren Olufsen Nebb var upåtvivlelig af den formuende og ansete Borgerfamilie Neb i Ribe, hvoraf flere Medlemmer omtales i Begyndelsen af det 16de Århundrede, navnlig Mølleren Svend Neb, efter hvem Nipså skal have fået Navn. Søren Olufsen nævnes første Gang som Kannik 1520; men jeg ved intet Mærkeligt om ham før 1537, da han var en af Kapitlets Afsendinge ved Affattelsen af Kirke-Ordinantsen, hvilken han også underskrev. (Se kirkehist. Saml. II, S. 588). Den anden Afsending var Borgersønnen fra Varde, Jens Kristiernsen, om hvem senere vil blive talt. Af de ældre Kanniker har han således rimeligvis været den, som mest sluttede sig til den nye Lære. Efter Reformationen forekommer han temmelig ofte i Kapitlets Retssager. 1543 var han Kirkeværge i Forening med Niels Terkilsen. Han døde 1546 eller 47.

Om Jens Pedersen Viborg kan jeg henvise til Wegener: Histor. Efterretn. om And. Sør. Vedel, 2den Udg.,

S. 19 fl.; til det, som anføres der, har jeg intet Væsentligt at tilføje med Undtagelse af det, som jeg allerede har meddelt under Kantordømmet. Ifølge hans Gravskrift (Terp. Inscr. Rip. S. 42) var han født omtr. 1501 og havde været Kannik i Ribe fra 1528 og tillige Iver Munks Kantsler. — I »Norske Samlinger«, i Geh.-Ark., Nr. 28 findes et Brev af følgende Indhold: »K. Frederik til Eske Bille, Embedsmand paa Bergenhus. Da Hr. Herman Fresze og Hr. Jens Viborg havde faaet Beskjærmelsesbrev af Kongen til at prædike og lære Guds Ord i Bergen, saa skal deri ikke gjøres dem nogen Forfang. 1529, 15de Avg. af Kallundborg«. Om disse 2 Reformatorer virkelig ere komne til Bergen, og hvorlænge de have virket der, ved jeg ikke; Keyser omtaler dem ikke. Spørgsmålet er nu, om den Jens Viborg, der nævnes i Kongebrevet, er den Samme, som den, der var Kannik i Ribe. Dette forekommer mig dog ikke rimeligt, da Kanniken Jens Viborg endnu 1535, som vi ville se, fik et Vikarie af Iver Munk og altså på den Tid ikke åbenlyst har været Lutheraner. Den Jens Viborg, der 1529 fik det kongelige Beskyttelsesbrev, for at prædike i Bergen, er derimod rimeligvis enten identisk med den Johannes Esberni, Søn af en viborgsk Kannik, eller med den Johannes, tidligere Biskoppen af Viborgs Kantsler, der begge anføres i Chron. Skibyense blandt de Præstesønner, der vare blandt Reformationens første Tilhængere.

Det var Jubilate Søndag 1535, at Iver Munk stadfæstede Oluf Munks Kollats for Jens Viborg på Vikariet ved Apollonias Alter i Ribe Domkirke, hvilket han også beholdt til sin Død; men kort efter brød han med Katholicismen og blev, som hans Gravskrift siger, Luthers Discipel. Han rejste næmlig til Wittenberg, ved hvis Universitet han blev indskreven i Slutningen af Året 1535 (Førstemann: Album Univ. Viteb.) og tog Magistergraden. Det er således uden tvivl urigtigt, når Wegener antager, at han har været Luthers Discipel, før han blev Kannik. Derimod strider også Angivelsernes Følge i hans Gravskrift. — Hans Overordnede

benyttede ikke den korte Tid, hvori de måske endnu havde Magten dertil, til at berøve ham hans gejstlige Beneficier. Tværtimod finde vi, at han strax efter Reformationen havde betydelig større Oppebørsler af Fællesgodset end flere af de andre Kanniker, der dog overgik ham langt i Anciennitet. Det er påfaldende, at han ikke var imellem Kapitlets Af-sendinge ved Affattelsen af Kirkeordinantsen, hvad enten det grundede sig på hans for stærkt udprægede Lutheranisme eller, hvad jeg snarere skulde antage, på hans Kollegers Misfornøjelse med den Lyst, han unægtelig havde, til at være om sig. De undte ham derfor, som vi have set under Kantordømmet, heller ikke dette Prælatur ved hans første Forsøg på at opnå det. Hans flerartede Forsøg på at blive Prælat, der 3 Gange mislykkedes med Kantordømmet, men tilsidst (1544) lykkedes med Archidiakonatet, ere allerede omtalte, ligesom også hans Injurie-Proces med Povl Andersen.

Senere indtog han unægtelig en anselig Stilling i Byen. Hans 2 Ægteskaber, hvoraf det sidste besvogrede ham med Byens anseligste og rigeste Borgere, synes at have været barnløse, hvorfor han stiftede et Legat på 1000 Dlr. til de Fattige. Hans Kannikresidents var Mads Højnes Gård, der afbrændte i den store Ildebrand 1580, Året før hans Død. Hans Eftermand, Amerinus, klagede over, at hans Forgjænger uagtet Kapitlets gjentagne Påmindelser havde ladet Gården, som han vel altså ikke selv beboede, aldeles forfalde før Branden, hvorfor han mente, at Arvingerne burde opføre den igjen, hvilken Sag Kongen befalede Kapitlet at undersøge.

M. Jens Kristiernsen Varder var en Søn af den bekendte Borgmester Kristiern Nielsen i den By, hvorefter Sønnen havde sit Tilnavn. Ifølge en Optegnelse i Ribe Skoles gamle Protokol, der findes aftrykt i »Dänische Bibliothek« (I, S. 163) afløste han Hans Markvardsen som Præst ved Petri Kirke i (eller udenfor) Ribe, men blev efter Religionsforandringen, da denne Menighed kom til at udgjøre en Bestanddel af det nyoprettede Kathrine Sogn,

den første Sognepræst for dette. Forfatteren af disse Optegnelser er i det Hele meget pålidelig; hvis vi derfor også på dette Sted kunne stole på hans Nøjagtighed, har Jens Kristiernsen været ansat ved Petri Kirke før Reformationen, og det bliver det Rimeligste at antage, at han oprindelig har været katholsk Præst. Petri Kirke var annekeret til Kapitlet; men at han før Reformationen skulde have været Medlem af dette (ligesom hans Forgjænger, Hans Markvardsen), er der Intet berettet om. Residerende Kannik kan han idetmindste ikke have været, da han 1538 kun havde 6 Ørt. Korn i Oppebørsel af Fællesindtægterne, så at der ingen Vakance kan have været efter hans Indtrædelse. Han forekommer først som Kannik 1537, da han var en af Kapitlets Fuldmægtige ved Affattelsen og Underskrivelsen af Kirke-Ordinantsen. Det er rimeligvis på Grund af denne Føjelighed mod den nye Lære, at han samme År blev Sognepræst ved Kathrine Kirke. At han oprindelig har været katholsk Præst, bestyrkes også derved, at han først giftede sig 1540 (Skole-Protok.), men, som der er så mange Exempler på hos den Tids Gejstlighed, havde en Datter, der var født længe før den Tid, og som uden Sky tillægges ham i hans Gravskrift (Terp. Inscr. Rip. S. 71). Det er måske også derfor, at Skole-Protokollen bruger det Udtryk: Han levede kun 7 År i Ægteskab. Dette synes forresten at have været barnløst. — Med Hensyn til hans Alder på Reformationens Tid opstår der en Vanskelighed derved, at der i Datterens Gravskrift står, at hun døde 1560, 55 År gammel. I denne Angivelse synes Årstallet at være rigtigt, men hendes Alder er vist læst urigtigt af Terpager*); thi dels bliver hun derved 12 År ældre end hendes Mand, dels kan Jens Kristiernsen, hvis Fader først fra 1518 af nævnes som Borgmester, neppe have haft en Datter, der var født 1505. Istedetfor 55 burde der måske stå 35.

*) Ligstenen findes, saavidt jeg ved, ikke mere.

M. Jens Varder havde foruden sit Kanonikat i Ribe også et Vikarie i Vejle, næmlig »hellig Korsens«, der efter hans Død blev lagt til Hospitalet i Ribe. Han havde en temmelig anselig Slægt: hans ene Søster var gift, først med Mads Nielsen (Biskop Jakob Madsens Fader), derpå med Klemen Sørensen (den Ældre), begge Borgmestre i Vejle, fra hvem flere bekendte Mænd nedstamme; en anden med Rådmand Lauge Stephensen i Ribe og saaledes Moder til Biskop Hans Laugesen, født 1530. Hans før omtalte Datter, Karen, blev gift med Lavrits Thøgersen, senere Borgmester i Ribe, med hvem hun havde en Datter, der blev gift med Rådmand Anders Sørensen Klyn, Biskop Hegelunds Svigerfader og Anders Bordings Bedstefader. — Han døde 1547 d. 25de Juni. Imellem Hans Frandsens (Johannis Francisci) Epigrammer (Vitebergæ 1544) findes ogsaa et Mindedigt over ham, hvori han roses særdeles for Dygtighed og Virksomhed*). (Jens Kristiensen Varder må ikke sammenblandes med en anden Kannik i Ribe af samme Navn, der døde 1526. Se Ripæ Cimbr. S. 236.)

De 2 yngste Medlemmer af Kapitlet, Jens Tulisen og Jakob Guldsmid, ere sikkert indtrådte som Lutheranere. Jeg har allerede omtalt, at Jens Tulisen var den første protestantiske Skolemester i Byen og Sognepræst ved St. Hans Kirke, og at han, navnlig i den første Stilling, vistnok ikke var vel set af Kapitlet. Om han allerede dengang også var Kannik, ved jeg ikke. Sine 2 førstnævnte Stillinger beholdt ikke længe; thi allerede i Begyndelsen af 1537 var Peder Madsen Duus Skolemester, og St. Hans Sogn blev samme År nedlagt; i dets Sted fik han et andet, som vi snart skulle se. I Rådstu-Protokollen forekommer

*) Det hedder deri:

Ripensis quas non laudes ecclesia debet

Ornato tanta dexteritate viro?

Ingenii meruit præstantes munere grates,

Promeruit summum dexteritate decus.

han 1544 blandt de Kanniker, der beklædte Retten i Sagen mellem Jens Viborg og Povl Andersen. Der kaldes han dog Hr. Johann Thymse. — Jakob Guldsmed, til hvis Herkomst og tidligere Stilling jeg Intet kjender, kaldes i Kapitlets Protokol engang Jakob Nielsen. — Disse 2 yngste Kanniker opregnes mellem de residerende; men istedetfor en Kannik-Portion af Fællesgodset, der vel ifølge Tab ved Krigen og Reformationen ikke længere kunde deles mellem 12, havde de hver en af de Kirker, der vare annekterede til Kapitlet, Jens Tulisen Vester-Vedsted, og Jakob Guldsmed Janderup. Den Sidste fik dog stadig noget Smør og engang, »til Foræring«, også noget Korn af Kapitlet, ligesom hans Arvinger også begunstigedes med Hensyn til Nådsensåret efter hans Død, der indtraf 1543. Hans Tulisen er også død få År efter eller er gået over i en anden Stilling; thi senest 1548 har Frands Berg indtaget hans Plads, og han forekommer ikke mere, såvidt jeg ved.

De ikke residerende Kanniker.

Foruden det statutmæssige Antal af 12 residerende Kanniker, som ovenfor ere omtalte, havde Kapitlet endnu det samme Antal Præbender for ikke-residerende Medlemmer. Disse stode dog kun i en løs Forbindelse med Kapitlet, og ligesom de kun havde liden Interesse i dettes Fællessager, således vare de vistnok uden nogen Indflydelse på dem. De omtales derfor heller ikke meget, og det er kun få, som jeg kan nævne, og det endda ikke med nogen fuldkommen Sikkerhed, da ingen af dem anføres som Kanniker både før og efter Reformationen.

En af dem, som med Rimelighed kan nævnes, er M. Morten Krabbe, der var Provst på Tyrholm og tillige i Opslo, hvor han opholdt sig. Han var desuden Medlem af det norske Rigsråd. Som Provst på Tyrholm forekommer han allerede 1523 (D. Atlas V, S. 516); hans Virksomhed i Norge omtales blandt Andet ved Urolighederne i Anledning

af Kristian den 3dies Tronbestigelse. 1540 havde han på sit jydsk Provstis Vegne en Proces, hvorom kan ses Kolderup-Rosenvinge: Udv. af gl. d. Domme, I, S. 54 fl. (Af denne Dom ses forøvrigt, at Provstiet på Tyrholm er det samme som Provstiet for Thy Syssel. Smlg. dette Tidsskr., S. 89, hvor man vil finde, at en af hans nærmeste Forjængere i Provstiet også var Kannik i Ribe). At Morten Krabbe havde et Kanonikat i Ribe, finder jeg dog først omtalt, da Kongen 1544 lagde det Præbende, der var bleven ledigt ved hans Død, til Læsemesterens Underholdning (Terpæger, Ripæ Cimbr. S. 219).

Ærlig og velbyrdig Mand Kristen Steen var rimeligvis også en af de ikke-residierende Kanniker ved Reformationen. Han forekommer dog ikke førend 1555, da han med kongelig Approbation oplod sit Kanonikat til M. Severin Madsen. Præbendet er det ringeste af dem alle, det såkaldte præbenda januæ eller Plovstrup (se S. 78). Det er påfaldende, at der til dette Præbende hører en Residents i Ribe, og at det pålægges den nye Ihænderer at residere ved Domkirken, hvorfor Kongen også 1563 anmoder Kapitlet om at lade ham, der var pligtig til at gjøre Tjeneste som en residerende Kannik, nyde en Sådans Rettigheder. — Kristen Steen havde ladet sit Kanonikats Ejendomme forfalde. Da Kapitlet besluttede at sagsøge ham i denne Anledning, udstedte det følgende Fuldmagt:

»Wii Prelater Canicker och menige Capittel i Rybe gjør alle witterlicht att wij haffue fuldt møndig gjordt thenne Breffuiser Michel brock i tyldhodt ligerwijs som wij self tillstede war, at tiiltale erlig och welbyrdig mand Hr. Cresten Steen till becbølling*) effther Loffuen till Hans Herridtzting och eske aff ham paa wore vegne att han wille oprette och forbedre then Gardt her i Rijbe effther hans Breffs lydelse, som han aff Capittel i Forlenyngh hadde, och storlig haffuer ladt forfalde. Och tesligest att han

*) Er endnu Præstegård for Føvling Sogn.

ville udleghe then Gardt och Gaards Eyndom i Plogstrop, som hans Sallig Fader och han self effther hannem haffuer hafdt i Forlenyng aff for^{ne} Capittel, och nw er ødhe lagdt, och Eyndom bruges till hans arffue staffn och Gotze i samme By. Giffuet i Rybe Odensdag nest for Pyntzdagh aar etc. MDLVII under wort Capittels Secret^h*)«.

Vi have altså her en af de første protestantiske Præster, der er Adelsmand og har Ejendom i Nabosognet til det Sogn, hvor han er Præst. Hans Fader synes at have haft det samme Præbende, og Sønnen, der således må være uægte født, at have fået det efter ham. Den Gård i Plovstrup, som Faderen havde haft før ham, kan nemlig ikke være nogen anden, end den, der hørte til præbenda januar; thi til Fællesgodset hørte der ingen Gård i Plovstrup. S. 83 er anført et Vidnesbyrd om, at han til sin Dødsdag havde svaret Korkløn af sit Præbende, hvilket dog næsten ikke synes rimeligt, da han havde opladt det til en Anden idetmindste 2 År før sin Død. Hvad hans Familie angår, ejedes den nærliggende Herregård Sønderkov 1498 af en Henrik Steen.

Til de, rimeligvis ikke-residerende, Kanniker, som nævnes kort før Reformationen, og som kunne antages at have oplevet denne, høre Peder Kyndhe, der førstegang nævnes som Kannik 1520 (Rådstu-Ark.), og derefter tillige som Biskoppens Official 1528 og 1532 (Kap. gl. Dok.). Måske er han den Samme som den Præst Peder Kyndhe i Holstebro, der omtales 1516 (Suhms nye Saml. 1, S. 138). — Peder Iverssen omtales som Kannik 1532, da han ifølge Beretningen om Gråbrødre-Ordenen i Danmark (Script. rer. Dan. V, S. 511) skjænkede denne Ordens Kloster i Ribe 3 Bygninger, hvori siden Klosterets Kjøkken og Sygestue vare. Rimeligvis var det kort før sin Død, at han viste denne Gavnildhed, der er temmelig påfaldende på en Tid, da det hele Munkevæsen vaklede, og da navnlig Tigger-

*) Kap. gl. Dokum.

munkene allerede ved Tidsånden vare blevne fordrevne fra en stor Del af deres Klostre.

Efter Reformationen nævnes 1544 Niels Berthelsen som Kannik og som tilstedeværende ved den ovenfor omtalte Retssag mellem Jens Viborg og Povl Andersen. Ellers ved jeg ikke at han nævnes. — Ligeså ubekjendt er mig M. Søren Andersen, Kannik i Ribe, over hvem Digteren Hans Frandsen ligeledes har sat en Gravskrift i den ovenfor nævnte Epigram-Samling (af 1554). Gravskriften, der udelukkende holder sig til almindelige Betragtninger, giver ingen Oplysning om den Afdødes Livsforhold, uden måske den, at han havde været Prædikant. Der siges nemlig, at han havde dyrket Gud, ikke blot med Hjærtet, men også med Munden.
